

ETNONIME ȘI PORECLE PENTRU DIFERITE NUME ETNICE, PE BAZA ALR II

Una dintre funcțiile fundamentale ale limbajului este numirea¹. Actul de numire reprezintă o operație complexă de constituire a unui nume, prin intermediul unei forme lingvistice și implicând două acțiuni subsidiare: actul de atribuire a unui nume și actul de utilizare a numelui atribuit.

În sistemul denotației personale, se disting două modalități de identificare a referentului: una convențională, standard, ce se înscrie în sfera antroponimelor oficiale (nume de familie, prenume, etnonime, nume de grup), și alta motivată semantic, reperabilă în cadrul procesului de atribuire a unui nume prin porecle, supranume, hipocoristice.

Cercetarea de față va analiza două categorii antroponimice, etnonimele/numele etnice și poreclele, pe baza materialului excerptat din anchetele dialectale realizate de E. Petrovici. Inventarul etnonimelor în ALR este destul de redus. În ALR I figurează o chestiune (*român, româncă*), iar în ALR II, 14 chestiuni, acestea reprezentând numele unor minorități conlocuitoare, dar și ale unor populații cunoscute prin contactele de-a lungul istoriei sau în urma impactului cultural. Noi am urmărit răspunsurile notate pentru cele 14 chestiuni care surprind formele de masculin și feminin ale etnonimelor și poreclele aferente comunităților etnice avute în vedere.

1. *Etnonimul*, definit în DSL și DLR prin sintagma *nume de popor*, trebuie relaționat cu termenul *etnie*, unitate etnică determinată în timp și spațiu de trăsături comune de civilizație, de cultură (limbă, obiceiuri, tradiții) și de rasă, întrucât în mentalul colectiv al informatorilor aceste particularități sunt puternic înrădăcinate. Analiza etnonimelor din perspectiva sociolingvisticii reflectă faptul că, în perioada anchetei, informatorii nu aveau o conștiință clară a existenței celorlalte neamuri, foarte adesea apărând confuzii:

a. O parte dintre informatori nu au o noțiune exactă despre naționalitatea grupurilor etnice conlocuitoare. Spre exemplu, românii din Boian (pct. 399) îi numesc pe ucrainieni când ruși, când uniați, când mazuri (cf. ALRM II, p. 375) sau, deși informatorul dă etnonimul (forma de masc. și fem.), crede că și aceștia sunt tot români (*ruși tot romînî sî și Ței, nîma că vorgêu áltă limbă*, pct 682, [2778]).

¹ Pentru funcțiile limbajului, vezi DSL, s.v. *funcție*.

b. Pe de altă parte, aceeași inexactitate în identificarea comunităților conlocuitoare/a popoarelor vecine este reflectată și de termeni care au, în graiul local, alte accepțiuni. Pentru întrebarea [2887] (*sas*, masc., fem., poreclă) se notează că sensul termenului *sas* este cel de ‘copil neascultător’ (pct. 958); *grec* [2910] este glosat de informator ca ‘negustor’ (pct. 27, 36); *grecoaie* (pct. 27) apare cu sensul de ‘dughenăriță’.

c. Un alt factor implicat în nediferențierea clară a grupurilor etnice are la bază fuziunea dintre planul etnic și cel religios. Acest aspect este evidențiat de răspunsurile înregistrate în ALR II, vol. II, MN 2775, *catolici*, p. 103; MN 2776, p. 104, *reformați*; MN 2778, p. 96, *letin*.

Pentru chestiunea *catolici* s-au notat răspunsuri ca: *neamț* (pct. 2, 646, 723), *lege nemțească* (pct. 32, 362, 414, 682), *unguroancă* (pct. 514), *măi, slatină ungurească!* (pct. 531), *unguri* (pct. 537), *maghiari* (pct. 899), *poleci* (pct. 399), *șfăbie* (pct. 4). Pentru chestiunea *reformat* fuziunea celor două planuri este relevată de următoarele răspunsuri: *legea ungurească* și porecla *cal vânăt*; *cai vineți* (etimologie populară a termenului *calvin*) (pct. 141), *ungur/unguri* (pct. 192, 310, 325), *topoare*² (pct. 250), *păgâni de unguri* (pct. 310), *lotrian*³ (pct. 365), *unguroancă* (pct. 514), *poleci* (pct. 682). Pentru chestiunea *ortodox*, alături de termenii *români* (pct. 365, 682, 764), *rumâni* (pct. 2, 95, 310, 605, 723, 728, 769, 883), s-au înregistrat și etnonimele: *grec/greci* (pct. 219, 260, 310), *moldoveni* (pct. 537), *sârbi* (pct. 4). Aceeași confuzie între etnonim și termenul prin care se identifică cei care nu sunt creștini se înregistrează și în răspunsurile obținute la chestiunea [2774] *letin*, material publicat sub titlul *Liftă păgână* în ALR II, MN, p. 103: *jidani* (pct. 551), *turc* (pct. 682, 723, 791, 928), *ovrei* (pct. 762), *turc, tătar* (pct. 769), *turci* (pct. 784, 872), *jidani, turci, tătari* (pct. 405), *ovreu, turc* (pct. 958).

2. Din punctul de vedere al provenienței, marea majoritate a etnonimelor și numelor de comunități etnice din materialul ALR II (vol. I și inedit) au originea în termeni din:

a. latină: *german* < neologism din lat. *germanus* (DLR, TDRG⁴); *grec* < lat. *graecus* (DLR, TDRG, DEX); *polon* < lat. med. *polonus*⁵;

b. italiană: *italian* < lat. *italiano* (DLR, TDRG, DEX, MDA);

c. franceză: *francez* < fr. *français* (DLR, TDRG, DEX, MDA); *polonez* < fr. *polonais* (DLR, TDRG, MDA, DEX); *bem, pem* (var. lui *boem*) < fr. *bohème*, habitant de la *Bohème*;

² Termenul *topoare* este înregistrat și ca poreclă pentru unguri. Vezi, în acest sens, chestiunea [2889].

³ Informatorul precizează că *lotrenii* sunt nemți.

⁴ În DEX și MDA se precizează că *german* este din lat. *germanus*, or, în acest context, *a* accentuat în poziție nazală ar fi trebuit să evolueze spre *â*, cf. lat. *lana* > rom. *lână*, lat. *manus* > rom. *mână*, lat. *panis* > rom. *pâne* etc., ceea ce nu se întâmplă.

⁵ În DEX, *polon* este interpretat ca un cuvânt format prin derivare regresivă din numele propriu Polonia.

d. maghiară: *maghiar* < magh. *magyar* (DLR, TDRG, DEX, MDA); *sas* < magh. *szász* (DLR, TDRG⁶, DEX, MDA); *secui* < magh. *székely* (DLR, TDRG, DEX, MDA); *tot* (var. lui *tăut*) < magh. *tót* (DLR, TDRG);

e. germană: *franțoz* < v.germ. *Franzose* (TDRG); *șvab* < germ. *Schwabe*, ucr. *шваб* (DLR, TDRG);

f. slavă: *evreu* < slavon. *evreinŭ* (DLR, TDRG⁷, MDA); *jidov* < paleosl. *židovinŭ* (DLR); *neamț* < slavon. *němci*⁸ (DLR), v.sl. *němci* (TDRG, DEX); *ungur* < v.sl. *җ҃҃҃҃҃҃* (pl.) (DLR), v.sl. *agriniŭ* (TDRG), sl. *ogrinŭ* (DEX); *bulgar* < paleosl. *blъgarinŭ* (DLR), v.sl. *bulgarinŭ* (TDRG), sl. *blъgarinŭ* (DEX); *sârb* < v.sl. *srŭbinŭ* (TDRG);

g. poloneză: *jid* < pol. (rut.) *Žid* (DLR), pol. *Żid* (MDA); *muscal* < pol. (rus. ucr.) *moskal* (DLR, TDRG, DEX); *poleac* < pol. *polak* (TDRG);

h. rusă: *rus* < rus. *рѹсѹ*, *franțuz* < rus. *франѹзѹ*;

i. sârbă: *bugar* < srb. *bugar* (DLR, s.v. *bulgar*); *sârb* < srb. *srb* (DEX);

î. turcă: *turc* < tc. *türk* (DLR, TDRG, MDA, DEX).

2.1. Din punctul de vedere al formării, etnonimele sunt și derivate:

2.1.1. derivate regresive de la un toponim major (numele țării de origine sau al unei provincii): *cehuslovac* < top. *Cehoslovacia*;

2.1.2. derivate de la un etnonim: *cehan* < *ceh* + suf. *-an*; *huțan* < *huț[ul]* + suf. *-an*; *jidan* < *jid* + suf. *-an*;

2.1.3. contaminări: *poloneac* < *polon* + *poleac*. Această ipoteză este susținută de ocurența termenul *poloneac* (pct. 551) la limita dintre două arii lexicale *poleac* și *polon*⁹; *poleașcă* (fem.) < **poleaș* (contaminare între *poleac* și *leș*) + suf. *-că*.

3. Analiza formelor de feminin ale etnonimelor și ale grupurilor etnice relevă un număr mare de derivate.

3.1. Cele mai productive sufixe sunt:

-oaică: *bemoaică*; *bulgăroaică*; *cehoaică*, *celoaică*, *ceoaică*; *francezoaică*, *franțăzăoică*, *franțezoaică*, *frânțoaică*, *franțozoaică*, *franțuzoaică*, *frânțuzoaică*; *germănoaică*; *grecioaică*, *grecoaică*; *jidănoaică*, *jidoaică*, *jidovoaică*; *muscăloaică*; *nemțoaică*; *ovreoaică*; *pemoaică*, *polăcoaică*, *polecioaică*, *polecoaică*, *poloaică*, *polonezoaică*; *rusoaică*; *sasoaică*, *săsoaică*, *sășoaică*, *șășoaică*; *șfăboaică*; *tălienoaică*, *telenoaică*, *telienoaică*; *totoaică*; *turcoaică*; *unguroaică*;

-că: *bulgarcă*; *ceaucă*, *cehaucă*, *ceucă*; *francescă*, *franțuscă*, *franțușcă*; *germancă*; *huțancă*; *italiancă*; *jidancă*, *jidaucă*, *jidoacă*, *jidoafcă*, *jidoancă*, *jidoucă*, *jidovancă*;

⁶ TDRG, s.v. *sas* consemnează ca etimon și v.germ. *sahso*, v.sl. *sasŭ*.

⁷ TDRG consemnează ca etimon și gr. Εβραϊός, ngr. Ὀβριός.

⁸ L. Șăineanu (1999, p. 289) consemnează că, inițial, sl. *němci* ‘mut’ era porecla germanilor, atribuită de slavi.

⁹ Vezi, în acest sens, ALRM II, h. 709.

ovreică; polonaică; ruscă; sască; secuiancă; taliancă, tăliancă, teliancă, toliancă; țigancă; unguereancă, ungueroancă;

-oaie: *bulgăroaie; cehoaie; frântăzoaie, frânțoaie, franțuzoaie; grecioaie, grecoaie; jidovoiaie; nemțoaie; polăcoaie, polecioaie, polecoaie; săsoaie, sășoaie; talienoaie; turcoaie; unguoaie;*

-ă: *ceahă, cehă, cehoancă; franceză, franceză, franțoză, franțoză, franțuză; germană; greacă; italiană; jidană; poleacă, polonă, polonează, poloneză; sasă, sașă; taliană, tăliană, teleană, teliană; turcă; țigană;*

-iță: *bugăriță, bulgăriță; greciță; italeiniță, itălienită; jidoviță; muscăliță; poleciță; săsiță; tălienită; turcițe (pl.);*

-easă: *bugăreasă, bulgăreasă; franceasă; poleceasă, poloneasă; ungureasă.*

3.2. În formarea etnonimelor feminine se constată preferința informatorilor pentru formele derivate. Materialul excerptat relevă și o altă modalitate de indicare a etnonimului feminin, prin utilizarea unor sintagme, în care cel de-al doilea termen este un etnonim (cu formă de masculin): *femeie de țigan* (ALRM II, h. 718), *femeia bulgarului* (ALRM II, h. 704), *muierea cehului* (ALRM II, h. 708), *femeia franțezului* (ALRM II, h. 714).

Cercetarea etnonimelor din antroponimia românească semnaleză un element alogen, asimilat în timp sistemului onomastic românesc, etnonimul devenind nume de familie sau toponim. Metamorfoza numelor proprii în apelative este destul de frecventă în sistemul antroponimic românesc, dar nu este mai puțin adevărat că această situație este cu mult redusă, din punct de vedere numeric, prefacerii apelativelor în nume proprii. Din această perspectivă, porecla reflectă foarte bine transformarea unui apelativ în nume propriu.

4. Varietatea și numărul poreclelor atribuite unei comunități etnice au la bază, credem, în primul rând, specificul raporturilor interpersonale, acestea dublate fiind de opinii, ideologii sau credințe comune. Argumentul se bazează pe faptul că acolo unde nu a existat o relație directă cu o etnie, nu s-au înregistrat porecle. Este cazul chestiunilor [2902] ceh, [2904] polonez, [2908] francez, [2909] italian.

Deși în situația de față avem de-a face cu porecle generice adresate câtorva comunități etnice, ele reflectă aceeași tendință a subiectului de a satiriza, ironiza și a lua în derâdere o serie de aspecte care privesc integritatea fizică și morală, starea socială, viciile și nu în ultimul rând credința/religia celor demoninați. Deoarece în răspunsurile notate de E. Petrovici în puține cazuri se argumentează de ce românul îi poreclește așa pe cei ce aparțin unui grup etnic, am reconstituit explicația posibilă, urmărind și perspectiva pe care o oferă literatura populară.

4.1. Sașii au fost ironizați și satirizați în mentalul colectiv al românilor pe seama faptului că întotdeauna „Honțul rămâne păgubaș”. Atât în câteva puncte din ALR II (102, 105, 250), cât și în *snoavele* lui Iarnik Bârseanu, sasul e poreclit *Honț*, formă modificată a antroponimului *Hans*¹⁰, nume cu o frecvență ridicată în

¹⁰ În limba română, echivalentul antroponimului *Hans* este *Ioan*.

cadru al acestei etnii: *Chite Honț cu cisme mari / Tote hoțe și tâlhari, / Chite omeni de podure / Tote omenile bune!* (Candrea 1895, p. 137). O altă poreclă a sasului este *flonder*, cu var. *fleandură* (*de sas*). Varianta credem că este o adaptare la română a numelui etnic *flander* ‘locuitor al Flandrei’. Pe aceeași linie a preluărilor de cuvinte din graiul sașilor se înscrie și porecla *hinder-hoandăr*, fiind evident că nu accepțiunea termenilor a contribuit la generarea poreclei, ci utilizarea frecventă a lexemelor în vocabularul sașilor.

Porecele destinate sașilor nu se rezumă doar la ironizarea particularităților de limbă, ci scot în evidență și trăsături fizice, aceștia fiind numiți *ciont* (pct. 219, 260) și *ciolan* (pct. 219), cu accepțiunea ‘*șchiop, slut*’.

Pentru a reliefa opozițiile autohton vs venitură (străin), creștin vs păgân, sașii sunt denumiți ca *boangheri* (pct. 876), respectiv *sași letinești* (pct. 886).

4.2. Ungurii, în sistemul românesc al denotației, beneficiază de o serie de porecle expresive, care indică explicit violența fizică (*carpeni, carpăn d-ăla rău* (pct. 316), *câini, ciocani, latină gadină, pohîrlă, ogari, topoare*¹¹), religia (*calvini, latină*), particularități de limbă (*pupeze*), diversitatea culturală (*ceangăi, ceangău maghiar* < magh. *csangó*).

Un aspect important din perspectivă geolingvistică este faptul că două dintre porecele acestui grup etnic formează arii compacte: *topor*, pl. *topoare* realizează o arie ce se extinde de la Carpații Meridionali înspre centrul Transilvaniei și nord-estul Crișanei¹²; *boanghen*, cu var. *boaghin* și *șoangher*, formează o arie mai mică în zona de nord a Munteniei.

Prin apelativul *pupăză* românii îi numesc pe oamenii guralivi, limbuți, bârfitori etc. „[...] defăimătorii sunt numiți *pupeze* și se zice că *pupăiesc*, adică clevelesc. De aici vine și zicala: *tacă-ți pupăza*” (Marian 1883, p. 175–176.)

Maghiarii sunt ironizați și prin expresii rimate care conțin termeni obsceni, construcții pe care nu le vom reproduce în totalitate din cauza caracterului licențios: *ungur bungur...* Acest tip de satirizare este adresat și nemților: *neamț cocoflanț...*, *neamț, neamț codoflanț...*

4.3. Porecla cea mai obișnuită a nemților este *șvab*, cu var. *șfab*. Din punctul de vedere al definirii și al clasificării poreclei¹³, constatăm că acest apelativ nu are nimic de-a face cu ironia, *șvab* fiind, cel mai adesea, asimilat unui etnonim, prin care se identifica odinioară locuitorii din Suabia. În aceeași categorie se înscrie și porecla *țipter*, apelativul *țipter* desemnând locuitorii din regiunea *Zips* < germ. *Zipser*.

¹¹ În pct. 284 informatorul explică apelativul *topoare* spunând că *sunt un neam rău*. Din relatările recente ale altor informatori, despre aceștia se spune că *sunt oameni răi, că-s sânge de topor*.

¹² Apelativul *topor* este înregistrat ca poreclă pentru maghiari și în Maramureș (pct. 349), respectiv în nordul Sucevei (pct. 386).

¹³ Porecla, caracterizată printr-un puternic conținut afectiv, relevă momente inedite ale vieții comunității, cu scopul de a satiriza, a ironiza o serie de aspecte fizice, morale, lingvistice a indivizilor. Aceasta nu se naște dintr-o necesitate antroponimică, dar, după cum se generalizează, îndeplinește un asemenea rol, individualizând persoanele care le poartă (vezi Loșonți 1969, p. 117).

Accepțiunea peiorativă pe care a dobândit-o termenul *șvab* se dezvoltă prin corelarea cu insecta de bucătărie, de culoare negru-cafeniu, activă în timpul nopții, numită *șvab*. Simion Florea Marian notează o istorisire a românilor bucovineni în care se precizează că „înainte de încorporarea Bucovinei la Austria, nu se afla niciun șfab în această țară, că ei au venit abia dimpreună cu coloniile șfăbești [...] și deoarece au venit cu coloniile șfăbești, se și nemesc ei Șfabi” (Marian 1903, p. 491).

Alături de *boanghen*, *șoangher* apare și porecla *vinitici* (pct. 228), *vinitici de unde nu știi* (pct. 876), varianta a lui *venetic* – epitet depreciativ pentru o persoană venită din alte locuri și considerată străină în locul unde s-a stabilit; venitură (< ngr. *Veneticos*, prin contaminare cu *venit*, *venitură*¹⁴).

4.4. Porecla generică a rusului consemnată în partea de nord-est a teritoriului dacoromân este: *porc*. Acest apelativ ironic este explicat de informatori astfel: rusul este porc deoarece *grăiește porcește* (pct. 414), *grăiesc rusește* (pct. 431), *fiindcă mănâncă multă carne și slănină de porc* (pct. 478), *rusu-i ca porcu, piș tot locu să bagă* (pct. 455).

Rușii mai sunt numiți *găgăuți*; probabil că informatorul îi confundă cu bulgarii, *bolșevici* (adepti/membri ai regimului bolșevicilor din Partidul Social Democrat al Muncii din Rusia, condus de Vl. I. Lenin), *tărăcani* (insectă, gândac de bucătărie, cf. ucr. *targan*), *cațâpcii* (sg. *cațâpcă*) (pct. 405).

4.5. Zicala din Iuliu Zanne: *Dracul a mai văzut cal verde, porc deochiat și bulgar deștept* (nr. 13172), cu varianta *Cal verde și bulgar cu minte unde s-a mai văzut?* (nr. 13173), relevă, în mentalitatea românilor, alături de poreclele notate de E. Petrovici, prostia și grosolănia bulgarilor. În acest sens, s-au notat următoarele porecle: *catâr*: *Catâr, hai sictir, măi catârule!* (pct. 682), *tucan* (desemnează un om robust, vânjos, gras; provine din *tucă* ‚curcă’ + suf. *-an*): *Tucani, tucani afurisiți, că-s răi* (pct. 605), *șop* (boală a vitelor, nedefinită mai îndeaproape). Această poreclă ar putea fi corelată cu derivatul *șopan*, atestat în Oltenia, cu sensul de om smintit, zăpăcit (MDA): *Șopule!* Apelativul *ciótină*, epitet depreciativ la adresa bulgarilor, este consemnat în două puncte de anchetă, situate în sud-estul teritoriului dacoromân (pct. 791, 886). Sintagma *ciótină bulgărească* este notată în pct. 928, 987, iar varianta *giótină* în pct. 876.

În ceea ce privește accepțiunea și etimologia lexemului, în MDA se notează că *ciótină* ‚vită, mătăhală’ ar fi un derivat de la *ciot* + suf. *-ină*. Având în vedere că accentul din *ciótină* nu cade pe sufix, considerăm că acest lexem este un împrumut, un derivat sârbesc, pe care noi l-am preluat ca atare, asemenea altor cuvinte precum: *cârvină*¹⁵, *tórină*¹⁶.

¹⁴ DLR, s.v. *venetic*.

¹⁵ Gămulescu 1974, p. 113–114.

¹⁶ *Ibidem*, p. 196.

Românii, considerând limba vecinilor de la sud de Dunăre ca o nedeslușită gângăvire, îi numesc pe bulgari *găgăuți*. Conform lui L. Șăineanu, lexemul *găgăuț*, numele unui trib bulgăresc de lângă Varna, care vorbește și scrie turcește cu litere grecești, este pus, prin etimologie populară, „în strânsă relație cu onomatopeea *găgăesc*, care se aplică deopotrivă strigătului găștelor și vorbirii îngăimate a oamenilor”, de unde și *găgăuță* cu sensul ‘peltic, nărod’ (Șăineanu 1999, p. 289)

4.6. Diferențele de cultură (limbă, credințe, obiceiuri) dintre români și evrei sunt, de asemenea, reliefate prin intermediul apelativelor ironice și deprecative. O parte dintre porecle evidențiază că evreii nu sunt creștini: *latin*¹⁷, *pogan* (om necreștin, nebotezat), *păgâni nebotezați*, *parhă* (pct. 399) (< ucr. *parh* ‘râie’), *spurcați*. Tot în legătură cu ideea de nebotezat ar putea fi asociată și expresia denominativă *jidan pucios*, conform proverbul *Evreul are un miros greu, fiindcă nu estebotezat* (Zanne 1901, p. 174).

O altă categorie de porecle evocă analogia cu personaje și entități biblice: *caiafă* (< npers. *Caiafa* ‘marele preot al evreilor, care l-a osândit pe Iisus’), *iudă* (< npers. *Iuda* ‘cel care l-a vândut pe Iisus în Grădina Ghețimani’), *târtani* (pct. 228) (< germ. *Untertan* ‘supus’ (cu referire la supușii austrieci) (DLR, TDRG, CADE, Scriban).

Un alt punct de vedere cu privire la etimologia lexemului *târtan* aparține lui I.-A. Candrea, care precizează că *târtan* nu este decât un dublet etimologic al lui *tartor* ‘drac, mai marele dracilor, Scaraoțchi’ și, în acest sens, notează câteva versuri din satira *Dracul și târtanul*, culeasă de Marian: *Iese dracul dintr-o bortă / C-un papuc și c-o ciubotă, / Iesă dracul din tăciuni, / Cu târtanul de perciuni [...] / Spune-mi, drace, ce-ai furat, [...] Cată, babă, ce-am furat, / Un târtan împelițat!* (Marian 1893, p. 205).

Particularitățile de ordin fizic și moral ale evreilor sunt de asemenea evidențiate prin porecle precum: *tarhon* (numele a două specii de insecte de culoare galben-roșiatică, din ucr. *targan*), *percinași* (*răpănoși*) (porecla reflectă obiceiul străvechi al evreilor de a-și aranja perciunii într-un stil propriu; < *perciune* + suf. *-aș*), *curcă* (*pestriță*), *câni*, *hamăi ca câni*, *harhări*¹⁸ ‘guralivi’. În ceea ce privește apelativul *pestriț*, informatorul își argumentează sintagma denominativă spunând că *sunt pestriț la față* (pct. 958). O altă explicație găsim într-o lucrare a lui A. Gorovei (1915, p. 156, CCCXXV), în care se notează: *se zice că jidovii de aceea is chistrui, adică cu pete pe față, pentru că ei, după moartea lui Hristos, să fi*

¹⁷ *Latin* (comp. cu alb. *lieti* ‘latin, catolic’), odinioară catolic, s-a dezvoltat în limba română cu accepțiunea peiorativă *eretic*. Această schimbare de sens este explicată nu plecând de la caracterul catolicilor, al latinilor, ci datorită credinței lor, spunându-se despre aceștia că sunt *botezați în slatină* (ALR, II, [2775], pct. 531) sau că ar fi de *lege spurcată*. Ca termen peiorativ la adresa evreilor, *latin* este înregistrat și în expresia *latină spurcată jidovască*. Vezi, pentru evoluția semantică a lexemului *latin*, Șăineanu 1999, p. 399–400.

¹⁸ DLR, s.v. *harhăt*.

tăiat și opărit un cocoș și să fi zis că Hristos va învia când va învia și acel cocoș. După aceste cuvinte, cocoșul acela să fi bătut din aripi și i-a împroșcat cu uncrop pe jidovi [...]'.

Obiceiul evreilor de a se aduna într-o mare familie a fost un alt aspect care a generat o altă serie de porecle, ce fac parte din același câmp semantic: *landră* (*jidovască*) (< s.f. *landră* 'ciurdă, cârd, haită'), *liotină*¹⁹ (*rea*) (< s.f. *liotă* 'totalitatea oamenilor care locuiesc împreună, împărtășesc aceleași credințe și obiceiuri, familie' + suf. *-ină*).

Lexemele *jidan* și *jidov*, înregistrate astăzi în dicționarele românești ca termeni depreciativi pentru evrei, nu reflectă deloc situația din timpul anchetei dialectale efectuate de E. Petrovici, *jid*, *jidan*, *jidov* fiind utilizați ca etnonime²⁰. În sistemul denominației personale, lexemul *evreu*, cu var. *avreu*, se regăsește și ca poreclă (pct. 102, 520, 537), fapt care denotă că seria sinonimică *evreu – jid – jidan – jidov* nu implică conotații depreciative la adresa acestui grup etnic.

Jidan și *evreu*, în calitate de porecle, apar, de obicei, în contextul etnonimelor sinonimice menționate mai sus, ceea ce ar putea sugera că informatorul cunoaște un al doilea termen prin care se identifică cei care aparțin comunității evreiești. Apelativul *jidan* este ocurent și în expresii denominative de tipul *jidan buhăr*, *buhăr* < magh. *bóher* 'elev la școala de rabini', *jidani puturoși*.

4.7. Comunitatea care a fost cel mai adesea recunoscută pe baza trăsăturilor fizice este cea țigănească. Din cauza tenului măsliniu, aceștia sunt indentificați cu apelativele sau sintagmele: *arap* 'negru, om de rasă neagră', *cioară*, *cioară-mpușcată*, *cioară de țigan*, *cioară baragladină*, *cioroi*, *gărvoi* (< *garvan* 'cioroi' + suf. *-oi*), *gușter* 'specie de șopârlă de culoare verde sau neagră', *gar*, *gar* (< srb. *gar*²¹ 'funingine, negru de fum').

S. F. Marian notează că „țiganii sunt porecliți cu acest nume, din cauză că pelița de pe obrazul acestora e neagră mai ca și penele cioarelor, apoi și din aceea cauză, pentru că precum ciorele sunt foarte obrasnice și îndrăznețe, că le alungi într-o parte și ele se-ntorc pe de altă parte înapoi, așa facu și țiganii, ori și câtu i-ai alunga de la casă, ori și câtu ai căuta să te desbărezi de dânșii, ei totuși ți se vără în ochi și-ți ceru câte de tote” (Marian 1883, p. 32–33).

Starea materială precară a țiganilor este evidențiată prin porecla *goieț*. În ceea ce privește etimologia acestui cuvânt, *goieț* ar putea fi o contaminare între adj. *goi* (pl.) și *lăieț* sau este un derivat de la adj. *goi* (pl.) + suf. *-eț*.

Particularitatea generală a țiganilor de a se manifesta zgomotos este reliefată prin termenul *baragladină*, cu var. *balagradină* (< contaminare între *barangă* și bulg. *gladen* 'flământ').

¹⁹ Deși apelativul *liotină* nu este un termen ironic, asocierea cu determinantul *rea* imprimă sintagmei o anumită valoare depreciativă.

²⁰ Vezi, în acest sens, *infra*, harta *Termeni pentru evreu* [2897].

²¹ Vezi Tomici 1998, s.v. *gar*.

Având în vedere sensul cuvântului *barangă* așa cum apare în *Etymologicum Magnum Romaniae* („*Barangă* este lupul bătrân care urlă întâi, când lupii încep a urla; taurul cel mai puternic și mai voinic care conduce cireada și căruia i se atârână clopotul; de asemenea se zice vacii care merge în capul turmei și este de ordin ardelean. *Barangă* zice țărâna copilului când începe a țipa tare: *Ho barangă, ce zbieri așa?*, *Când țărâna suduie pe nevastă-sa strigând la dansa, țărâna îi zice: ce zbieri ca o barangă?*” – HEM, tomul III, col. 2484 și urm.), se desprinde, ca o notă comună, ideea de zgomot, larmă, (semnal) de alarmă. Potrivit acestui context, V. Bogrea consideră că rom. *barangă* ar fi varianta lui *balangă* „clopot atârnat de gâtul animalelor, cuvânt de origine onomatopeică ce imită sunetul clopotului: *balanga-balanga*” (Bogrea 1971, p. 24).

O altă etimologie are la bază fuziunea dintre *baraon*, variantă a lui *faraon*, și bg. *barangă* (DLR, s.v. *baragladină*).

Nu toate porecele la adresa țiganilor sunt depreciative. Apelative precum *curturar*, *băieș* ‘lingurar’, *balaur* ‘țiganul lăutar’ relevă ocupațiile tradiționale ale acestei etnii și se constituie ca supranume colective, și nu ca porecle. Aceeași clasificare a țiganilor în funcție de profesie este întâlnită și atunci când informatorului i se cere să precizeze etnonimul, astfel diferențându-se *căldărarii*, *fierarii*, *rudarii*.

4.8. Grecii sunt numiți *capre*, *parpaleci*. Aceste porecle reflectă ocupațiile predilecte (*parpalec* ‘plăcintar, comerciant ambulant’) sau ironizează mândria și sărăcia acestora: *capre*.

4.9. Epitetele depreciative la adresa turcilor, *ciotin*, *letin*, *păgân*, se grupează în jurul sensului ‘nebotezat, de altă credință decât cea creștină’. Surprinzător este că românii îi poreclesc și *ghiauri*²², termen căruia informatorul, probabil, nu-i cunoștea accepțiunea.

La nivel lingvistic, pe lângă diferitele lexeme menționate până acum, ironizarea și defăimarea comunităților etnice se realizează și prin utilizarea sufixelor augmentative: *cioroi* (< s.f. *cioară* + suf. *-oi*), *jidănoi* (< *jidan* + suf. *-oi*), *nemțoi* (< *neamț* + suf. *-oi*), *țigănoi* (< *țigan* + suf. *-oi*).

Analiza celor 14 chestiuni din materialul ALR II referitoare la numele și porecla minorităților conlocuitoare/vecine relevă un inventar bogat al termenilor în sistemul denotației personale.

²² *Ghiaur* este porecla pe care turcii o dau popoarelor nemahomedane și în special creștinilor; din turc. *gaur* ‘necredincios’ (DLR, s.v. *ghiaur*).

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

- ALR II (inedit) = Material adunat de Emil Petrovici pentru *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, aflat la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca.
- ALR II = Emil Petrovici, *Atlasul lingvistic român* [...] publicat de Muzeul Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, Partea II, vol. I, Sibiu–Leipzig, 1940.
- ALRM II = *Micul Atlas lingvistic român*, serie nouă, partea II, vol. II, [București], 1956–1967.
- Bogrea 1971 = Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Mircea Borcilă și Ion Mării, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1971.
- Candrea 1895 = Ion-Aurel Candrea, *Porecele la români*, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1895.
- DA, DLR = *Dicționarul limbii române*. Ediție anastatică după *Dicționarul limbii române* (DA) și *Dicționarul limbii române* (DLR), București, Editura Academiei Române, 2010.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
- DSL = Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Nemira, 2005.
- Gămulescu 1974 = Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân*, București, Editura Academiei R.S.R., 1974.
- HEM = B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, tomul III, 1893, București, Stabilimentul Grafic I. V. Socec.
- Loșonți 1969 = Dumitru Loșonți, *Sistemul popular de denotație personală din Bonțida (jud. Cluj)*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 115–123.
- MDA = *Micul dicționar academic*, vol. I–IV, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.
- Șăineanu 1999 = Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Livia Vasiliuță, Timișoara, Editura de Vest, 1999.
- Scriban = Augustin Scriban, *Dicționarul limbii românești. Etimologii, înțelesuri, exemple, citații, arhaisme, neologisme, provincialisme*. Ediție anastatică îngrijită și prefată de I. Opreșan, București, Editura Saeculum I. O., 2013.
- Tomici 1998 = Mile Tomici, *Dicționar sârb-român*, vol. I, Timișoara, Savez Srba u Rumuniji, 1998.
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, vol. I–III, București, 1903–1925; 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, vol. I–III, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2000, 2003, 2005.

Surse

- Gorovei 1915 = Artur Gorovei, *Credinți și superstiții ale poporului român*, București, Librăriile Socec & Comp., 1915.
- Marian 1883 = Simion Florea Marian, *Ornitologia poporană română*, tom. II, Cernăuți, Tipografia lui R. Eckhardt, 1883.
- Marian 1893 = Simion Florea Marian, *Satire poporane române*. Adunate de [...], București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1893.
- Marian 1903 = Simion Florea Marian, *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor*. Studiu folcloric [...], București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1903.
- Zanne 1901 = Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din Ungaria, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, vol. VI, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1901.

ETHNONYMS AND NICKNAMES FOR DIFFERENT ETHNIC NAMES,
BASED ON *ROMANIAN LINGUISTIC ATLAS II*

(Abstract)

The research of ethnonyms and nicknames referring to peoples or ethnic groups discovers an allogeneous element which, in time, was comprised into the Romanian onomastic system, the ethnonym becoming a surname or even a toponym. The analysis of the anthroponyms (ethnonyms and nicknames for ethnic communities) does not involve only the linguistic aspect, but also the socio-cultural and religious factors which complete the study.

Cuvinte-cheie: *antroponim, etnonim, poreclă.*

Keywords: *anthroponym, ethnonym, nickname.*

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”*

*Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21
gabrieladomide@yahoo.com*